

Anglia keleti hangja

Steven Richmond: The Voice of England in the East. Stratford Canning and Diplomacy with the Ottoman Empire. I. B. Tauris, New York – London, 2014. 339 oldal

Steven Richmond könyvében a 19. század talán leghíresebb konstantinápolyi követe, Stratford Canning keleti diplomáciai tevékenységét vizsgálja. A szerző már a bevezetőben próbálja demisztifikálni a későbbi történétírók által Canning szerepéről és személyéről felrajzolt képet. Határozottan leszögezi, hogy Canning nem volt „Törökország reformátora”, mint aminek már saját korában kikiáltották, és ahogy tévesen ma is számos szakmunka annak tekinti, hiszen az Oszmán Birodalom reformjai saját belső fejlődéséből fakadtak, és az ország a saját útját járta. Karrierje ugyanakkor egybeesett azokkal a reformokkal, amelyeket ő is energikusan támogatott. Canning azonban mindig, minden körülmények között kizárólag Anglia érdekei szerint cselekedett, és ebben a keretben értelmezhető diplomáciai tevékenysége. Ahogy a Westminster apátságban található szobrának felirata is kifejezi: „Anglia keleti hangja” volt. Canning kétségkívül nagy tiszteletet vívott ki magának a Portánál kiváló diplomáciai tudásának és képességeinek köszönhetően, de ez nem jelentett feltétlen befolyást az oszmán ügyekre. Az elsősorban az angolszász szakirodalomban a mai napig gyakran emlegetett 'Great Elchi' a 'Nagy Követ' eposzi jelző is a nagyköveteknek mindig kijáró 'Büyük elçi' – 'nagykövet' cím félreértelmezéséből származik.

A szerző részletesen taglalja Canning neveltetését és kapcsolatát a befolyásos rokonnal, George Canning későbbi külügyminiszterrel, illetve miniszterelnökkel. Stratford valójában egyáltalán nem készült dip-

lomatának, nyugodt parlamenti karrierre vágyott, de George rábeszélésére külügyi szolgálatot vállalt.

Canning első keleti kiküldetésére 1808-ban került sor a napóleoni háborúk alatt megromlott angol–oszmán viszony rendezésére kiküldött követ asszisztenseként, amivel majd egy fél évszázados diplomáciai karrier vette kezdetét (a napóleoni háborúk alatt megromlott angol–oszmán viszony rendezésére kiküldött követ asszisztenseként). Richmond hosszan idéz Canning jelentéseiből, bemutatva a küldetés nehézségeit. A hirtelen a követség ideiglenes vezetőjévé avanszált Canning minden vágya az volt, hogy visszatérhessen Angliába, de nagybátyja külügyministerségről való lemondása miatt hosszú ideig senki sem érkezett az akkoriban nem nagyon vágyott konstantinápolyi posztra. Ráadásul helyzete nagyon sajátos volt, hiszen hiába kért folyamatosan instrukciókat Londonból például az oszmán–orosz háborúval kapcsolatban, nem kapott iránymutatást, csupán teljesen jelentéktelen, csip-csup ügyekben utasították vagy informálták, ráadásul jelentéseire sem kapott érdemi választ. A francia befolyásnak köszönhetően ugyanakkor a konstantinápolyi diplomáciai karban is rendkívül elszigetelődött a fiatal diplomata. Így Canningre hárult a teljes döntési felelősség: csöndben ülve kivárja leváltását, vagy tevékenyen fellép az angol érdekek mellett. Első komoly akciója az oszmán vizeken angol hajók ellen portyázó francia kalózok kiszorítására irányult. Mindenki meglepetésére – az angol gyakorlatban elsőként – a brit flotta fellépését kérte az elméletileg semleges oszmán vizeken, mégpedig London tudomása és felhatalmazása nélkül. A flotta felvonultatása az oszmán vizeken ettől kezdve az angol diplomáciai eszköztár egyik alapvető eszköze lett. Határozott fellépésnek köszönhetően 1811 februárjában hivata-

losan kitiltották a francia kalózkodókat az oszmán vizekről. Ráadásul erélyességének hatására maguk az oszmánok kérték fel, hogy közvetítsen az oroszokkal való béketárgyalásokon, amit Canning ismét kormánya tudta és felhatalmazása nélkül vállalt el. Tevékenységével még a szultán elismerését is kivívta, és innen eredeztethető minden kétségen felül álló személyes tekintélye.

Canning tehát részt vett mediátorként az 1812. évi bukaresti béke tető alá hozásában. Bár Richmond szerint az eddigi munkák felnagyították a szerepét, mindenesetre a fiatal diplomata rendkívül ügyesen lavírozott a nagyhatalmi és angol érdekek között, elismerést váltva ki nem csak a hazai, de a nemzetközi diplomáciai körökben is. Ezt követően végre elhagyhatta Konstantinápolyt, de nagybátyja kérésére továbbra is külügyi vonalon folytatta karrierjét: részt vett a bécsi kongresszuson, majd Bernben, illetve Washingtonban vállalt diplomáciai szolgálatot.

Hamarosan azonban újra átvette a keleti misszió vezetését, amivel ismét egy meghatározó konfliktus közepén találta magát: a görög felkelés ugyanis újranyitotta a keleti kérdést. Bár az angol külpolitika elvben a görög függetlenséggel szimpatizált, mindenképpen el akarták kerülni a térség destabilizálását, illetve az orosz beavatkozást. Canning ebben a politikai környezetben érkezett meg Konstantinápolyba 1826-ban, ahol szemtanúja lehetett a janicsárokkal való leszámolásnak is. Richmond bemutatja Canning erőfeszítéseit az 1827-es londoni egyezmény betartására, aminek egyenes következményeként került sor a navarinói tengeri csatára. Ebben az időben hunyt el nagybátyja és egyben legbefolyásosabb támogatója. A következő évben kitört orosz-oszmán háború idején az új külügyminiszterrel, Aberdeennel több kérdésben is eltért a véleményük, így 1829-ben lemondott posztjáról. Aberdeen távozása után Lord Palmerston azonban újra felajánlotta a konstantinápolyi posztot, amelyet elfogadva

végül komoly szerep jutott számára a görög kérdés rendezésében.

Richmond nagy teret szentel Canning szerepének az aposztázia halállal való büntetésének ügyében. A kérdés akörül dúlt, hogy azokat a keresztényeket, akik áttértek az iszlámra, majd visszatértek eredeti vallásukhoz, kivégezhetik-e a muszlimok. A nagyhatalmi nyomásra elért tiltásban kétségkívül fontos tényező volt Canning, aki iszlám teológiai érveket is felsorakoztatott álláspontja védelmében. Ha azonban Richmond használta volna Selim Deringil alapvető művét,¹ az egész aposztázia-kérdést szélesebb kontextusban értelmezhetette volna, s az oszmán álláspont is érthetőbbé vált volna.

A szerző ehhez kapcsolódva tér ki Canning oszmán reformokkal kapcsolatos nézeteire, de ezen a ponton csupán a korábbi történelmi álláspontokat ismétli meg.

A krími háborúról szóló rész lett a könyv legrövidebb fejezete, pedig épp ez Canning működésének legvitatottabb időszaka. Külön sajnálatos, hogy Richmond teljesen elhanyagolja az 1849-es magyar menekültkérdést, pedig Canning tevékenysége nemcsak meghatározó volt, de a krími háborúhoz vezető út első felvonásának is tekinthető. Richmond részletesebb diplomáciatörténeti ismertetés helyett itt is csupán a Canning ellen leggyakrabban megfogalmazott vádak tisztázására szorítkozik: 1) Mensikov követeléseinek visszautasítására bátorította a Portát 1853 májusában, 2) Konstantinápoly közelébe rendelte az angol flottát, illetve 3) felelős volt abban, hogy az oszmánok elutasították a bécsi jegyzéket.

Richmond műve nem klasszikus diplomáciatörténeti munka, sokkal inkább a diplomata személyiségfejlődésén keresztül segít megérteni magát a politikust. Bemutatja azt a folyamatot, ahogyan a külügyi pályára tévedt Canning egyre professzionálisabb diplomatává vált, amiben képességei és tudása mellett mindenképpen szerepet ját-

¹ Deringil, Selim: *Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire*. Cambridge, 2012.

szott önállóságra kényszerültsége és a döntési felelősség vállalása.

A kötet erénye, hogy sok új angol forrást vont be a vizsgálatba, de úgy érezzük, Richmond elfáradt művének írása közben: míg az első fejezetek részletesek és informatívak, az utolsó fejezetek közül már sok kidolgozatlan, nélkülözi az új megközelítéseket, gondolatokat.

A kötet újfent rávilágít arra is, hogy Canning szerepét és tevékenységét továbbra is kizárólag angol forrásokból ismerjük és értékeljük: hiányozik a francia, orosz és legfőképp az oszmán levéltári források feldolgozása. Elvértve lehet olyan török munkát találni, ahol újabb levéltári adatok gazdagítanák tudásunkat Canning személyével és tevékenységével kapcsolatban.

Sajnálatos, hogy a kötet végén található glosszáriumba számos hiba, következtetés és félreértelmezés került, például, hogy a harácsot csupán a levantei alattvalók fizették, vagy a „Fejedelemségek”-nek rendkívül bonyolult és részben téves földrajzi leírását adja ahelyett, hogy megnevezné Moldvát és Havasalföldet.

Összegezve, Richmond műve nem tölti ki az űrt a Canning-kutatásban, szerkezeti és tartalmi aránytalanságait csupán angol levéltári és könyvészeti források bevonása kompenzálja, de ezen munka alapján még mindig csupán egy angol-központú, emiatt némileg hiányos képet tudunk csak alkotni a korszak egyik emblematikus figurájáról.

CSORBA GYÖRGY